

Концептуальні підходи в дослідженнях гендерної диференціації у фізичному вихованні

Тетяна Круцевич, Оксана Марченко

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Анотація. У представленій статті розглянуто різноманітні аспекти гендерної проблематики сучасного фізичного виховання. Викладено та обґрунтовано основні концептуальні засади та передумови впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. *Мета.* Теоретично та методологічно обґрунтувати концептуальні засади гендерної диференціації у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. *Методи.* Аналіз, узагальнення та систематизація даних науково-методичної літератури; соціологічні (анкетування, опитування). *Результати.* Викладено основні теоретичні аспекти та передумови впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді. Розглянуто та охарактеризовано співвідношення біологічних та соціальних характеристик особистості крізь призму категорії «гендер» та їх вплив на формування індивідуальної фізичної культури юнаків і дівчат. Виокремлено основні напрями досліджень із проблеми впровадження гендерного підходу в процес фізичного виховання. Обґрунтовано та розроблено концептуальні засади гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. Отримані дані свідчать, що передумови розробки гендерного підходу вирізняються комплексністю у дослідженнях, спрямованих на визначення показників фізичного стану, мотиваційної сфери, психологічної статі юнаків і дівчат у віковому, статевому та гендерному аспектах. Визначено, що впровадження гендерного підходу пов'язане з новим способом пізнання значущості фізичної культури, розкрито специфіку його застосування у формуванні індивідуальної фізичної культури школярів, ефективно активізуючи індивідуальні особистісні та фізичні якості юнаків і дівчат, враховуючи фактор статі у змістовій частині фізичного виховання під час формування мотивації до занять руховою активністю, а статевий диморфізм – під час фізичних навантажень, рухового режиму, інтенсивності та обсягу фізичних вправ.

Ключові слова: фізичне виховання, гендер, гендерний підхід, юнаки, дівчата, індивідуальна фізична культура, гендерна ідентичність.

Tetiana Krutsevych, Oksana Marchenko

CONCEPTUAL APPROACHES IN STUDIES OF GENDER DIFFERENTIATION IN PHYSICAL EDUCATION

Abstract. The paper considers various aspects of gender issues of modern physical education. The main conceptual bases and preconditions of the gender approach introduction in physical education of children, teenagers and youth are stated and substantiated. *Objective.* Theoretically and methodologically substantiate the conceptual principles of gender differentiation in physical education of children, adolescents and youth. *Methods.* Analysis, generalization and systematization of data of scientific and methodical literature; sociological (questionnaires, surveys). *Results.* The main theoretical aspects and prerequisites for gender approach introduction in the physical education of children, adolescents and young people are presented. The correlation of biological and social characteristics of personality and their influence on the formation of individual physical culture of boys and girls is considered and characterized through the prism of the «gender» category. The main directions of research on the problem of gender approach introduction in the process of physical education are singled out. Conceptual bases of the gender approach in physical education of children, teenagers and youth are substantiated and developed. The findings show that the preconditions for the development of a gender approach are complex in research aimed at determining the indices of physical condition, motivational sphere, psychological sex of boys and girls in age, sex and gender aspects. It is determined that the introduction of a gender approach is associated with a new way of knowing the importance of physical culture, revealed the specifics of its application in the formation of individual physical culture of schoolchildren, effectively activating individual personal and physical qualities of boys and girls, taking into account gender motivation to engage in motor activity, whereas sexual dimorphism – during physical loads, motor mode, intensity and volume of exercise.

Keywords: physical education, gender, gender approach, boys, girls, individual physical culture, gender identity.

Вступ. Інтеграція в європейське співтовариство потребує істотної перебудови усіх соціальних інституцій та процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема й за ознакою гендеру. Новим Законом України «Про освіту» передбачено обов'язковість здобуття учнями гендерної компетентності – здатності усвідомлювати рівні права і можливості [9, 24, 25]. У січні 2018 р. Урядовий Комітет схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір–2021». Документ передбачає розширення практики включення гендерного компоненту в освітні програми, впровадження гендерного підходу в нормативно-правових актах у сфері освіти, а також підготовку фахівців із питань гендерної рівності та формування професійної спільноти. Документ корелює з Державною соціальною програмою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [9].

Головною метою освітньої політики з модернізації фізичного виховання молоді є забезпечення нової якості навчання шляхом впровадження нового змісту, форм і методів навчання школярів у сфері фізичної культури і спорту. Вітчизняний освітній простір вимагає такої наукової парадигми теоретичних пошуків, яка могла б збалансувати гендерну дискримінацію й асиметрію в педагогічному соціумі та досліджувати дійсність із позицій толерантності, гармонізації статево-рольової взаємодії [24, 25, 28, 29].

Учені слушно зауважують, що важливість гендерного виховання обумовлюється рядом об'єктивних чинників, основними з яких є: реальні трансформації гендерних стосунків у сучасному українському суспільстві; злам традиційної системи поляризації жіночих і чоловічих соціальних ролей, їх зближення, переосмислення ролі та місця жінки у різних сферах суспільної діяльності; необхідність вивчення

Krutsevych T., Marchenko O. Conceptual approaches in studies of gender differentiation in physical education. *Theory and Methods of Physical education and sports.* 2020; 2: 85–94
DOI: 10.32652/tmfvs.2020.2.85–94

Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Концептуальні підходи в дослідженнях гендерної диференціації у фізичному вихованні. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту.* 2020; 2: 85–94
DOI: 10.32652/tmfvs.2020.2.85–94

основ гендерних знань в системі освіти [16, 20, 23, 24, 28, 29].

Проте впровадження гендерного підходу у формування особистості в процесі навчання в загальноосвітньому навчальному закладі лімітується багатьма чинниками. Зокрема, як свідчить вивчення практичного досвіду, у навчальних закладах гендерне виховання відбувається стихійно, практично запроваджується жорсткий традиційний підхід у формуванні уявлень учнів їх самосприйняття та самооцінки власної особистості лише за статевою ознакою; у змісті виховання недостатньо присутній гендерний компонент та його методичне забезпечення [16, 22, 23, 32, 33].

На своєчасності використання гендерного підходу як інноваційного напрямку інтерпретації освітніх процесів наголошують українські дослідники гендерної проблематики. Гендерний підхід у педагогічній освіті розглядали такі вчені: І. Іванова (2012), Л. Кобелянська, (2004), О. С. Цокур (2004, 2011, 2015), Л. Смоляр (2004); методологічні основи формування гендерної культури і шляхів упровадження принципів гендерної демократії у сфері освітнього простору обґрунтували у своїх працях Л. Завадська (2001), Т. В. Говорун (2003, 2004, 2016), О. М. Кікінежді (2003, 2004, 2011, 2016), О. Луценко (2013) та ін.; гендерний підхід у національній системі освіти досліджували С. Т. Вихор (2005), І. С. Мунтян (2004), Т. Голованова (2008, 2010), Н. В. Козловська (2006), Н. Гапон (2009), М. М. Куїнджі (2012-2018), Н. І. Самойленко (2016) та ін.; професійну підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів з питань гендерного підходу у своїх наукових працях розглядали І. С. Мунтян (2004), С. Т. Вихор (2005), В. П. Кравець (2006, 2013), О. Цокур (2006), І. Іванова (2012), та ін. Усі ці дослідження демонструють широкий спектр методологічних підходів і надзвичайну різноспрямованість наукових досліджень [24, 28, 29].

Розглядаючи проблеми фізичного виховання молоді крізь призму гендеру, українські та зарубіжні вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісно-орієнтованого

підходів як основи гуманізації освітньо-виховного процесу [3, 34, 35, 39].

На думку таких провідних українських учених, як Т. Ю. Круцевич, О. В. Фащук, Н. В. Москаленко, Н. Є. Пангелова, О. А. Томенко та ін., шкільна система фізичного виховання стане ефективною лише тоді, коли будуть створені максимально сприятливі умови для розкриття і розвитку фізичних, духовних і моральних якостей школярів. Вона має забезпечити кожній дитині повноцінний і гармонійний розвиток її здібностей, а також озброїти педагогів методиками особистісно-орієнтованого виховання, складовою якого є гендерний підхід [17, 21, 22, 25, 26, 30, 31]. Провідні фахівці галузі не одне десятиліття займаються вивченням потреб, мотивів та інтересів у сфері фізичної культури різних груп населення (О. І. Подлесний, 2008; Т. Ю. Круцевич 2010-2018; Ж. В. Малахова, 2013; О. В. Андрєєва 2014, 2017; М. В. Дутчак, 2015; О. А. Томенко 2015, 2017, 2018; Н. Є. Пангелова, 2015, 2016, 2018; Н. В. Москаленко, 2016, 2017, 2018;). Однак у контексті нашого дослідження ці поняття повинні розглядатися як складники системи ціннісних орієнтацій особистості, що детермінують формування фізичної культури людини й соціуму.

Результати дослідження зарубіжних учених свідчать про низький рівень теоретичних знань майбутніх фахівців сфери фізичного виховання про гендерні особливості дітей, підлітків й учнівської молоді в процесі фізичного виховання [35–38]. Саме тому в європейському освітньому просторі здійснюються ефективні крос-культурні дослідження проблем гендерної соціалізації та гендерного виховання молоді. Певна увага приділяється вивченню гендерних особливостей спортсменів під час вибору виду спорту, прояву їхніх психофізичних і рухових здібностей [34].

Особливо значущим використання гендерного підходу є серед учнів у підлітковому і старшому шкільному віці, коли відбувається перебудова всієї системи відносин людини з дійсністю, формується світогляд особистості та її уявлення про власне призначення і сенс життя, а логіка психосо-

ціального розвитку вимагає активного осмислення соціально вироблених способів поведінки.

Так, у сучасних дослідженнях І. В. Євстігнєєвої доведено, що основними критеріями гендерного виховання учнів основної школи в процесі фізичного виховання є когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний та поведінковий [8]. О. В. Фащук обґрунтовано особливості ставлення підлітків до уроку фізичної культури з урахуванням гендерної ідентифікації [30]. Г. Ф. Дюльмухаметова довела існування бар'єрів у реалізації статевої диференціації навчання молодших школярів у навчально-виховному процесі [7]. А. С. Дамадаєва у ході аналізу досліджень гендерної диференціації та соціалізації в спорті не виявила загальних закономірностей [6]. У роботах деяких учених зазначено, що спорт як діяльність формує андрогінний тип особистості у жінок та призводить до підсилення маскуліності у чоловіків [23]. Гендерні особливості під час вибору видів спорту, прояв психофізичних і рухових здібностей юнаків і дівчат вивчали М. Slingerland, L. Haerens, G. Cardon, L. Borghouts (2014), B. Antala, V. Dancikova (2012), Wenchao Li (2013), E. Miloshova (2012), J. Sedlacek, P. Jankovsky, M. Zvonar (2012), S. Stavrev, V. Tsvetkov (2012). Розвідка А. Л. Ворожбитової репрезентує гендерний підхід до професійної діяльності фахівця з фізичної культури [2]. Рядом учених вивчалася реалізація гендерного підходу до навчання та виховання [2, 12, 13, 19].

У зв'язку з цим формування нової парадигми фізичного виховання вимагає пошуку науково-обґрунтованих теоретико-методологічних положень про можливості впливу на цей процес під час освітньої та виховної діяльності, а саме, завдяки впровадженню гендерного підходу у фізичне виховання дітей, підлітків та молоді [15].

Наукові розвідки вчених свідчать, що до недавнього часу традиційна система освіти спиралася на статево-рольовий підхід, який був першою теорією, що пояснювала функціонально обумовлені розбіжності соціальних ролей чоловіків та жінок, не піддавалася сумніву і вважалася єдиною мож-

ливою. Відповіддю педагогіки на виклик часу вважається розробка гендерного (егалітарного) підходу, який спрямовано на виховання соціально-статевої рівності та подолання патріархальних стереотипів [1, 11–13, 16].

Зауважимо, що статево-рольовий і гендерний підходи характеризуються як соціально-конструктивістські, оскільки їх прихильники визнають важливу роль соціалізації особистості у формуванні психологічної статі людини. Але, незважаючи на це, вони керуються доволі різними передумовами щодо ролі біологічних і соціальних факторів у формуванні статево-специфічної поведінки жінок і чоловіків [33].

Таким чином, статево-рольовий підхід у вихованні та освіті означає диференційоване ставлення до юнаків і дівчат у процесі виховання як до представників протилежних та нерівноцінних груп. Іншими словами, загальним положенням статево-рольового підходу науковці вважають визнання пріоритету біологічного над соціальним [22, 23].

У зв'язку з цим, не претендуючи на безспірність наших думок, у результаті вивчення багатьох джерел ми вважаємо доцільним розглядати теорії обох підходів у сукупності, які будуть поєднувати біологічний та соціальний аспекти.

Вивчення проблеми гендерної освіти та виховання молоді дозволило визначити, що досліджувана нами проблема є складною як в теоретичному, так і в практичному плані. В теоретичному плані її складність полягає, по-перше, в досить «молодому віці» гендерних досліджень сфери фізичної культури і спорту у нашій державі та в пострадянських країнах, по-друге, обмеженою кількістю наукових праць і досліджень із гендерних питань, по-третє, в її міждисциплінарному характері. Практична складність, на нашу думку, полягає у відсутності цілісної системи гендерної освіти в навчальних закладах країни, яка мала б довготривалий вплив на свідомість людини.

Саме усвідомлення цієї проблеми надає змогу наблизитися до сучасного європейського рівня в пи-

таннях розвитку фізичної культури і спорту дітей, підлітків і молоді, що визначає передусім формування аксіологічної значущості фізичної культури, тобто поєднання духовного і матеріального фундаменту цієї сфери з урахуванням соціальних, вікових та статевих категорій з власними потребами, мотивами та вподобаннями.

Тому методологічною основою нашого дослідження є міждисциплінарний, крос-секторальний підхід до гендерної проблематики, який охоплює відповідні філософські, психолого-педагогічні, соціологічні, правові та інші аспекти до його розуміння. Наголошено на синкретичному поєднанні відомостей теорії і практики фізичної культури, педагогіки, психології в контексті організації навчання та виховання школярів у процесі їх гендерної соціалізації. Постає проблема розробки концепції формування індивідуальної фізичної культури школярів. Насамперед ідеться про потребу структурування принципово нових поглядів на роль та місце гендерного підходу у фізичному вихованні в сучасному суспільстві з урахуванням факторів, які стимулюють або лімітують мотивацію до систематичної рухової активності різних гендерних груп, гендерної диференціації під час формування аксіологічної значущості особистої фізичної культури та вибору засобів і методів фізичного виховання з урахуванням статевого диморфізму [21, 23, 24].

Усе сказане підтверджує актуальність проблеми, детермінує її вибір як теми наукового дослідження і є основою для створення концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, що має теоретичну, практичну й соціальну значущість. Глибинний сенс таких знань полягає передусім у проведенні більш ґрунтовних емпіричних досліджень, що і визначило мету і завдання нашої наукової роботи.

Наукова робота виконується в рамках теми, затвердженої Міністерством освіти і науки України «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» (номер держреєстрації 0117U002386).

Мета дослідження – теоретично та методологічно обґрунтувати концептуальні засади гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді для формування їхньої індивідуальної фізичної культури в процесі фізичного виховання.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація, теоретичне моделювання); педагогічні (спостереження, експеримент із застосуванням інструментальних методів, педагогічне тестування); соціологічні (неформалізовані бесіди, опитування, анкетування).

Результати дослідження та їх обговорення. Гендерний підхід у сфері фізичної культури і спорту має певні специфічні особливості, що робить його окремим напрямом гендерного пізнання структурно-функціональних підходів, згідно з яким усі педагогічні та соціокультурні аспекти у фізичному вихованні молоді можуть мати гендерний вимір.

Саме невизначеність поняття гендерного підходу та його реалізації у фізичному вихованні спонукала нас до серії досліджень, які заклали основу практичних напрацювань наукового напрямку, який очолює професор Т. Ю. Круцевич, під керівництвом якої з 2004 р., було проведено дослідження потреб, мотивів та інтересів у сфері фізичної культури різних груп населення. Так, Г. В. Безверхня вивчала мотиви та інтереси школярів 5–11-х класів до занять фізичною культурою й спортом, їхню структуру та динаміку в процесі вікового розвитку, особливості прояву в осіб різної статі, із різними властивостями ВНД залежно від регіону проживання [16]. Вивченню мотивації до занять фізичним вправами та питанням місця особистої фізичної культури в ієрархії цінностей сучасної молоді присвятили свої дослідження О. Марченко, М. Саїнчук, Ж. Малахова та інші. З'ясуванню соціальних та культурних чинників формування інтересу юнаків і дівчат до занять фізичною культурою присвячено роботи Н. Бондарчук, С. Пангелова, Є. Федоренко, І. Лисак.

У ряді праць визначено, що структура термінальних й інструментальних цінностей юнаків і дівчат середніх

і старших класів відрізняється за рейтингом і пов'язана з ціннісними орієнтаціями у сфері фізичної культури. Професор Н. В. Москаленко на основі експериментальних досліджень визначила інноваційні сучасні підходи до вдосконалення системи фізичного виховання в початковій школі, які спрямовані на формування мотивації до занять фізичною культурою [24]. У дослідженні О. А. Томенка індивідуальну фізичну культуру молоді розглянуто як кінцевий результат неспеціальної фізкультурної освіти [29]. Професор Н. Є. Пангелова довела особливості взаємозв'язку показників пізнавальних процесів, мовлення й функціонального стану 4-річних хлопчиків і дівчат [25]. Вивчаючи гендерні особливості фізичного виховання студентської молоді, учені виявили гендерні особливості психологічної статі в студенток, які займаються спортом, що визначаються наявністю в 50 % маскулінних ознак, які не впливають на прояв фемінних якостей, яких більше, ніж у дівчат, котрі не займаються спортом [8, 19, 23, 24.]. Було розкрито актуальність даної проблеми на сучасному етапі та виявлено, що впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні юнаків і дівчат слід розуміти, як розширення життєвого простору для розвитку їхніх індивідуальних здібностей і задатків.

Це допомогло сформувати певну стратегію залучення студентської молоді до систематичних занять руховою активністю. Дослідження учених окреслили перспективи наступного наукового пошуку, де розглядалася сформованість окремих компонентів індивідуальної фізичної культури в учнівської молоді. Було визначено гендерні особливості сформованості індивідуальної фізичної культури у студентів коледжів, гендерні особливості формування ціннісних орієнтацій фізичної культури учнів середнього шкільного віку для визначення організаційно-педагогічних умов підвищення мотивації до рухової активності в системі урочних і позаурочних форм занять з фізичного виховання, особливості мотивів, інтересів та ціннісних орієнтацій у сфері фізичної культури чоловіків і жінок зрілого віку.

Отже, у зазначених наукових працях, які виконувались під керівництвом професора Т. Ю. Круцевич, наводяться порівняльні дані участі чоловіків та жінок, хлопців та дівчат у масовій фізкультурно-спортивній діяльності, а також доведено, що мотивація діяльності юнаків і дівчат є різною [16, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 30]. На формування мотивації впливають різні фактори (зовнішні і внутрішні). Тож дослідження тих, які лімітують і стимулюють мотивацію до рухової активності, дотримання здорового способу життя школярів і студентів, дало можливість визначити організаційно-методичні умови залучення більшої кількості дітей, підлітків і молоді до систематичних занять фізичною культурою і спортом. Але, незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї проблеми, мусимо констатувати відсутність системного комплексного підходу до розробки шляхів реалізації гендерного підходу до формування фізичної культури дітей, підлітків і молоді.

Таким чином, багаторічні дослідження, спрямовані на вивчення мотивації юнаків і дівчат різних вікових груп до занять руховою активністю та визначення їхніх мотиваційних пріоритетів до занять фізичною культурою та спортом, спонукало нас до ідеї розробки й обґрунтування концептуальних та теоретико-методологічних засад гендерного підходу до формування фізичної культури особистості і критеріїв її оцінювання у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді для підвищення їхнього фізичного і духовного здоров'я, що є необхідною умовою збереження генофонду України. Ці положення стали основою фундаментального наукового дослідження «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» (2017–2020 рр.), яке увійшло до тематичного плану наукових досліджень та розробок, що фінансуються за кошти державного бюджету МОН України.

Систематизуючи в історичному ракурсі появу і трактування дефініцій «гендеру», в результаті інтерпретації літературних джерел із проблем трактування цього поняття, констатуємо його різне тлумачення дослідни-

ками [23]. Слід зазначити, що дефініції гендеру в різних царинах суспільних знань досі не набули усталеного і загально визнаного тлумачення, що, зрештою, свідчить про недостатній рівень розвиненості аналізованого наукового напрямку. Зауважимо, що гендер можна розглядати як історичну та соціальну категорію. Він також тлумачиться як сукупність уявлень про особистісні та поведінкові особливості чоловічого та жіночого [2, 10, 21, 23, 29, 32].

Використовуючи обґрунтований зміст дефініцій гендеру, ми систематизували та розширили його тлумачення стосовно запровадження у сфері фізичної культури і спорту. У нашому дослідженні запропоновано розуміти під поняттям гендеру *змодельовані суспільством поведінкові взірці жінки та чоловіка, екстрапольовані на різні сфери суспільних відносин. У даному контексті – відносини у сфері фізичної культури та спорту* [22].

Сам гендерний підхід за наявності смислової варіативності поняття «гендер» може також містити певні специфічні особливості теоретичного дискурсу, що свідчить про багатопланові дослідження, що призводять до неоднозначності вирішення [23].

Таким чином, гендер можна вважати одним із базових принципів стратифікації поряд із національністю, соціальною приналежністю та іншими принципами. Використання гендерного підходу в теорії і методиці фізичного виховання надає широкі можливості для переосмислення концепцій фізичного виховання. Водночас необхідно усвідомлювати, що його прийняття передбачає зміну ціннісних орієнтирів і перегляд багатьох усталених уявлень у досліджуваній темі.

У результаті проведеного дослідження ми отримали досить великий обсяг необхідних знань, що дало нам можливість розробити концептуальні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні.

Методологічною основою створення моделі формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді є аналіз та врахування аксіологічного розвитку фізичної культури й основних гендеро-орієнтованих

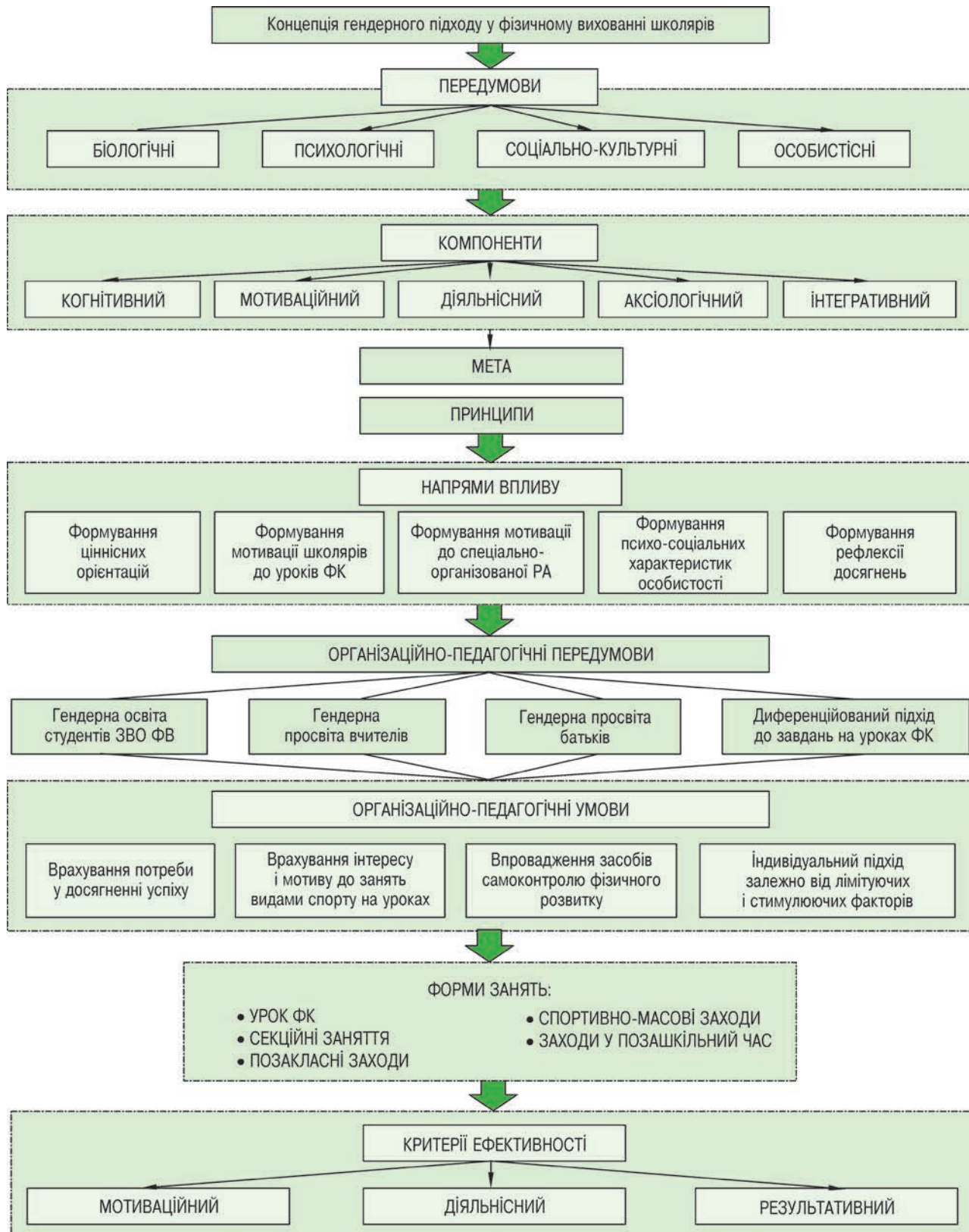

Рисунок 1 – Концепція формування гендерного підходу у фізичному вихованні школярів: ЗВОФВ – заклади вищої освіти фізичного виховання; РА – рухова активність; ФК – фізична культура

принципів виховання, які стимулюють прояв ознак мужності або жіночності, допомагають у виявленні індивідуаль-

них здібностей та вподобань школярів для формування мотивації до рухової активності.

Для впровадження концептуальних положень гендерного підходу у фізичному вихованні школярів необ-

хідним вважаємо формування теоретичних положень. Крім зазначених аксіом доцільно акцентувати увагу на тому, що гендерний підхід у фізичному вихованні дозволяє розглядати фізичну активність учнів у контексті стилю життя та розвитку здатності освоєння аксіологічної значущості фізичної культури.

Нами було сформульовано біологічні, соціально-культурні, психологічні, особистісні передумови формування концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів (рис. 1).

Головними компонентами концептуальних засад гендерного підходу у фізичному вихованні школярів визначено когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний та інтегративний. Також визначено мету гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, якою є:

- формування у школярів аксіологічної значущості фізичної культури і спорту з метою посилення мотиваційних пріоритетів до занять руховою активністю, розвитку фізичних якостей та особистісних рис характеру, притаманних їх гендерним індивідуальним особливостям;

- гендерно-орієнтоване фізичне виховання школярів, яке за допомогою засобів фізичної культури сприяє формуванню у юнаків і дівчат особистісних рис мужності та жіночності, виявляючи індивідуальні здібності, потреби, мотиви та інтереси у сфері фізичної культури і спорту.

Нами окреслено організаційно-педагогічні передумови концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів:

- гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю;

- гендерна просвіта вчителів фізичної культури;

- гендерна просвіта батьків;

- диференційований підхід до завдань на уроках фізичної культури;

У ході дослідження виділено організаційно-педагогічні умови реалізації даної концепції, а саме:

- врахування потреби у досягненні успіху;

- врахування інтересу і мотиву до занять видами спорту на уроках фізичної культури;

- впровадження засобів самоконтролю фізичного розвитку;

- індивідуальний підхід залежно від стимулюючих та лімітуючих факторів.

Також визначено критерії ефективності за мотиваційним, діяльнісним та результативним компонентами.

Розроблена комплексна система критеріїв і показників дозволяє не тільки оцінювати рівень впровадження гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, а й визначати засоби корекції для більш ефективного його втілення

Більш детально зупинимось на організаційно-педагогічних передумовах та умовах реалізації концепції гендерного підходу.

Гендерна освіта студентів ЗВО фізкультурного профілю. Надаючи студентам теоретичний базис методологічних, психолого-педагогічних знань з гендерної освіти, ми насамперед прагнемо осмислення майбутніми вчителями фізичної культури використання гендерного підходу у фізичному вихованні школярів для формування у них особистісних рис мужності та жіночності засобами фізичного виховання.

Основні теоретико-методологічні положення покладено в основу удосконалення навчальної дисципліни «Теорія і методика фізичного виховання» НУФВСУ, яку представлено у розділі II підручника ТМФВ, що має назву «Наукові основи фізичного виховання», «Формування гендерного підходу у процесі фізичного виховання» та в основу розробки нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» для студентів ступеня «бакалавр» за спеціальністю 014.11 [20].

Пропонуючи введення нової навчальної дисципліни «Особливості гендерного підходу у фізичному вихованні школярів» за вільним вибором студентів, ми прагнемо забезпечити підготовленість студентів ЗВО фізкультурного профілю до застосування отриманих нових знань, умінь та компетентностей під час підготовки та проведення занять, впроваджу-

ючи гендерний підхід у фізичне виховання школярів.

В умовах сучасної соціокультурної ситуації одним з вирішальних чинників у вихованні хлопців та дівчат стає особистість педагога. Виникає потреба в нових підходах, одним з яких є гендерний підхід як у вихованні учнів, так і в підготовці вчителя як суб'єкта професійної діяльності.

Найголовнішими завданнями **у гендерній просвіті вчителів з фізичної культури**, мають стати:

- сформованість гендерної компетентності, яка передбачає оволодіння вчителями фізичної культури організаційними, психолого-педагогічними та дидактичними принципами проведення уроків з орієнтацією на гендерну індивідуальність учнів;

- знання гендерної термінології, механізмів гендерної соціалізації, законодавчої бази з гендерної тематики, а також знання особистісного розвитку юнаків і дівчат та формування їхньої гендерної ідентичності;

- володіння методикою побудови тренувальних занять з урахуванням гендерних особливостей, актуалізуючи гендерні ролі учнів;

- визначення форм і методів гендерного підходу на уроках фізичної культури;

- врахування гендерного психологічного типу особистості під час проведення уроків фізичної культури та відбору до спортивних секцій з видів спорту;

- вирішення практичних завдань організації навчально-виховного процесу з фізичного виховання з питань гендерної соціалізації особистості на заняттях фізичної культури.

Практична реалізація цих заходів може відбуватися завдяки проведенню курсів підвищення кваліфікації для вчителів фізичної культури за гендерною спрямованістю, проведенню семінарів із гендерної тематики та самоосвіти вчителів. Вважаючи гендерну просвіту вчителів фізичної культури однією із суттєвих передумов концепції гендерного підходу, ми розробили і запропонували до практичного використання методичні рекомендації для вчителів фізичної культури.

Вагомий вплив на впровадження принципів гендерного виховання

у сім'ї має **співпраця батьків і вчителів у формах просвітницької роботи з питань гендерного розвитку дитини**, які можуть мати як індивідуальні, так і групові форми впровадження. Це можуть бути лекції, бесіди, консультації з психологом, лікарями, розробка пам'яток, психологічні тренінги, дебати, диспути, дискусії тощо. Метою просвітницьких заходів з батьками є:

- ефективна взаємодія школи і батьків з питань гендерного виховання дитини та подолання існуючих у сім'ї конфліктів між батьками та дітьми;
- підвищення знань з питань обізнаності гендерно-культурної поведінки у суспільстві; підвищення знань з питань розуміння різниці між статевими та гендерними відмінностями;
- врахування гендерних особливостей дітей, що є важливим аспектом збереження здоров'я.

Учені обґрунтовують необхідність диференціації у шкільній освіті. Вони слушно зауважують, що шкільне навчання без диференціації не має сенсу, при цьому наголошують: «...навіть якщо учні одного класу поєднані за віковим принципом, вони перебувають у різноманітних формах диференціації...» [22].

З урахуванням особливостей фізичного виховання школярів, метою статевої диференціації під час проведення уроку фізичної культури має бути адаптованість завдань до індивідуальних особливостей юнаків і дівчат, а також визнання гендерної індивідуальності кожного учня. Запропонована диференціація під час визначення завдань на уроках фізичної культури має полягати у формуванні гендерного підходу у фізичному вихованні школярів. На нашу думку, вимоги гендерного підходу у фізичному вихованні школярів відповідають педагогічним та психологічним принципам індивідуалізації навчання.

Таким чином, вивчення наукових та методичних джерел з питань статевої диференціації навчання та порівняння різноманітних підходів до організації диференційованого навчання дозволило сформулювати поняття «статева диференціація завдань на уроках фізичної культури». Вважаємо за необхідне наголосити, що статеві відмінності не є віддзеркаленням ген-

дерних стереотипів, це два різних терміни. За нашою інтерпретацією «статева диференціація завдань на уроках фізичної культури» – це специфічна форма навчального процесу з фізичного виховання, під час здійснення якої учні мають групуватися на уроці з урахуванням психофізіологічних та статевих особливостей свого розвитку для виконання різноманітних завдань з метою вдосконалення власних фізичних якостей.

Отже, визначення передумов формування та розробка концептуальних засад гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, враховуючи результати нашого дослідження й концептуальні підходи та фундаментальні дослідження відомих світових і українських учених, дослідження основних положень гендерного підходу як кардинально нового, прогресивного, сутнісно-значущого засобу фізичного виховання, допомогло обґрунтувати роль і місце аксіологічної значущості фізичної культури і спорту у системі фізичного виховання школярів, визначити провідні вектори мотиваційно-ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат у формуванні їхньої індивідуальної фізичної культури.

Отримані знання дозволили нам визначити ґенезу та сформулювати теорію гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, яка може бути представлена у вигляді такої схеми (рис. 2).

З огляду на сказане, цілком закономірно, що заняття фізичною культурою і спортом пов'язані з проявом фізичних можливостей людини і великою мірою визначаються її біологічною статтю. Але під час формування аксіологічної значущості фізичної культури необхідно враховувати індивідуальні гендерні характеристики особистості, тобто гендерну ідентичність школярів (маскулінні, фемінні, андрогінні якості), які безпосередньо впливають на самооцінку, поведінкові реакції, загальний рівень емпатії, мотиви, потреби, ціннісні життєві орієнтації юнаків і дівчат, та у сфері фізичної культури і спорту. Тобто, гендерна ідентичність, впливаючи на формування аксіологічної значущості фізичної культури, формує мету до занять руховою активністю, що спонукає до

вибору видів та форм занять руховою активністю. Коли школярі обрали вид рухової активності, на наступному етапі необхідним є врахування статевого диморфізму. Тобто статевий диморфізм (або ознаки біологічної статі) впливає на визначення фізичного навантаження, спрямованість фізичних вправ, обсяг, інтенсивність навантажень, формування програми занять, дозування фізичних вправ тощо.

Дискусія. Структурування принципів нових поглядів на роль та місце гендерного підходу у фізичному вихованні в сучасному суспільстві з урахуванням факторів, які стимулюють або лімітують мотивацію до систематичної рухової активності різних гендерних груп, гендерної диференціації під час формування аксіологічної значущості особистої фізичної культури та вибору засобів і методів фізичного виховання з урахуванням статевого диморфізму – новий напрям у сучасній науці. Говорячи про доцільність і необхідність розробки та інтегрування у практику концептуальних та теоретико-методичних засад гендерного підходу до формування фізичної культури особистості та критеріїв її оцінювання у фізичному вихованні школярів, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на наявність різних думок науковців про психологічні відмінності представників різних статей, розвиток уявлень юнаків і дівчат про образи «чоловічого» та «жіночого» та формування моделей маскулінності–фемінності.

Вчені вважають, що сучасний стан розробленості питання гендерного підходу у вихованні, освіті, професійній діяльності є в деяких випадках неоднозначним [10, 20, 22, 31, 32]. Зокрема, для традиційної педагогіки характерним є формування в процесі освіти і виховання типу особистості, бажаної для певної системи соціальних відносин; для критичної – стимулювання учасників навчально-виховного процесу до сприйняття трансформації освіти й усього суспільства; для феміністської – орієнтація на закріплення традиційних статевих ролей; для гендерної – ставлення до особистості в її розвитку і виховання, яке виходить за традиційні рамки статі [28].

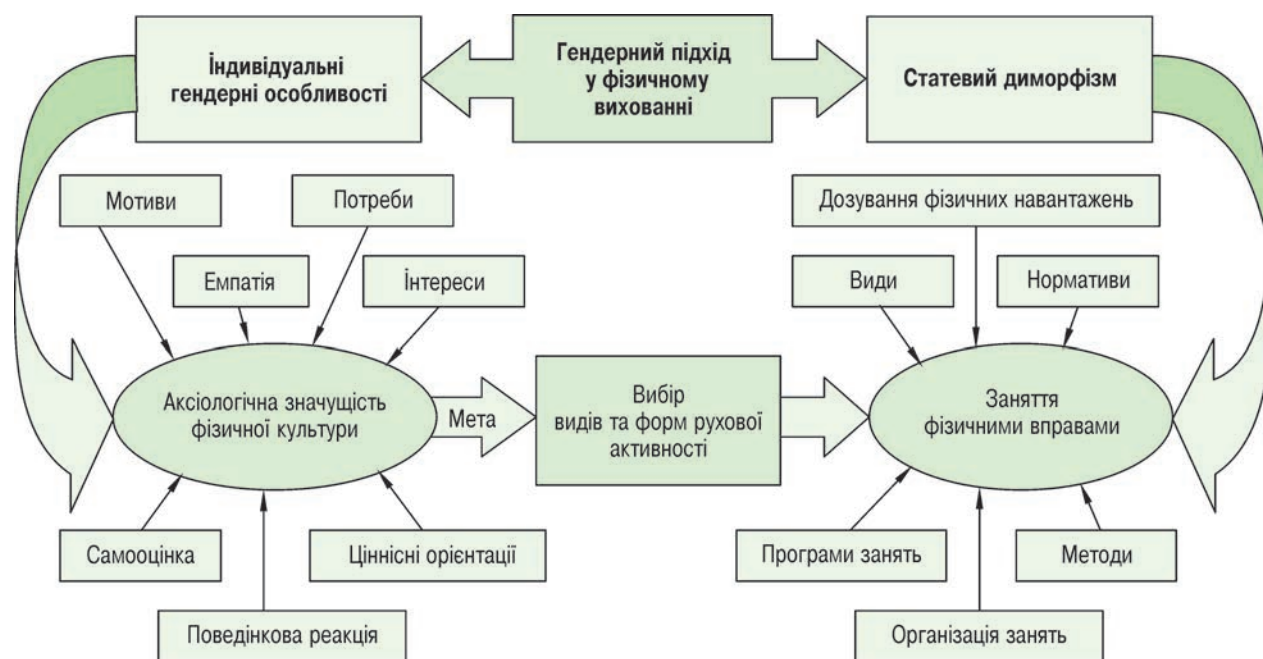

Рисунок 2 – Модель гендерного підходу у фізичному вихованні школярів

Проаналізувавши значну кількість наукових та науково-популярних психологічних джерел, І. С. Кльоцина зауважує, що «...більшість психологів, які опублікували дослідження за проблемою відмінностей між чоловічою та жіночою статями, виходять із положення, що анатомо-фізіологічні відмінності між людьми різної статі закономірно мають визначити відмінності в їхній психологічній сфері». На її думку, більшість із таких праць не можна вважати гендерно-орієнтованими, незважаючи на те що в їхній назві навіть є слово «гендер» [13, 14, 26]. Вона пояснює, що така позиція психологів зумовлена глибоко вкоріненими уявленнями про те, що ознака статі – це обов'язкова відмінність не тільки на рівні прояву людини як індивіда, а і на таких рівнях, як особистість, суб'єкт діяльності, індивідуальність [13, 14].

Це твердження вважає досить суперечливим група науковців на чолі з І. В. Грошевим. Так, за даними цього дослідника, сьогодні світова наукова література налічує понад 50 000 праць, в яких автори констатують наявність статевих відмінностей у різноманітних сферах онтогенезу людини [5]. Проаналізувавши близько 4000 джерел, І. В. Грошев виявив у них констатацію понад 2500 статевих відмінностей. Учений стверджує, що, «враховуючи факт інтегральності індивідуальності

людини, або взаємозв'язок властивостей організму індивіда з соціально-психологічними якостями, розглядаючи статеві відмінності, необхідно враховувати біологічні та фізіологічні детермінанти відмінностей чоловіків і жінок. Наявність біологічного, фізіологічного, нейродинамічного в динаміці поведінки людини опосередкована, а отже, замаскована більш високим рівнем властивостей індивідуальності – особистісними, соціально-психічними, тобто соціальними ролями людини» [5].

Спираючись на науковий доробок І. В. Грошева, котрий здійснив теоретичний аналіз наявних теорій та концепцій, які пояснюють проблеми статевих відмінностей у психіці та поведінці людини, учені виокремлюють два концептуальні теоретичні конструкти – біологічний та соціальний, у межах яких існують різноманітні підходи [4, 5]. Теорії біологічного підходу відрізняються одна від одної, але їх об'єднує врахування впливу біологічних факторів на психологічні відмінності між статями, що виявляються у психофізіологічних особливостях чоловіків та жінок. Теорії соціального підходу поєднали протилежні концептуальні погляди. Концепції цього класу відображають вплив соціокультурних факторів на відмінності між чоловічою та жіночою статтю. У межах цього підходу стаття розглядається як соціальний кон-

структ. Жодні інші факти статевої біології людини самі по собі не мають безпосередніх соціальних значень [4].

Професор психології Є. П. Ільїн слушно зауважує, що «... положення про соціальну рівноправність чоловіків і жінок не має заважати вченим бачити наявні біологічні та психологічні відмінності, і не можна заперечувати доцільність їх урахування під час розподілу ролей у соціальному і професійному житті суспільства. Досі ніхто не довів, що біологічні фактори абсолютно не впливають на поведінку людини, її здібності, схильності. Навпаки, у психофізіології все більше накопичується фактів, що підтверджують наявність такого впливу» [10].

На наше переконання, якщо гендерна рівність чоловіків і жінок розглядається з точки зору їх рівної участі у справах суспільства, рівних можливостей та представництва чоловіків і жінок у різних сферах громадського та суспільного життя, то це не викликає заперечень [20]. Відомо, що заняття фізичною культурою і спортом безпосередньо пов'язані з проявом фізичних можливостей людини та визначаються її біологічною статтю. І коли мова йде про «рівність умов», то, на наше глибоке переконання, питання в даному аспекті має дискусійний характер, тому що для створення необхідних можливостей реалізувати себе необхід-

но створювати диференційовані умови, засновані на врахуванні біологічних і гендерних відмінностей чоловіків і жінок, що припускають рівноцінність схожих і несхожих рис [20].

Говорячи про фізичне виховання молоді, ми вважаємо, що під час організації занять юнаків і дівчат необхідно передовсім враховувати біологічну стать, як основу для диференціації рухового режиму. Ми маємо на увазі обсяг навантаження, інтенсивність навантаження у ході тренування, спрямованість занять фізичними вправами тощо. У зв'язку з цим, не претендуючи на безспірність наших думок, ми вважаємо доцільним розглядати теорії обох підходів у сукупності, які будуть поєднувати біологічний та соціальний аспекти.

Отже, важливою умовою концепції гендерного підходу у фізичному вихованні школярів є виокремлення в моделі гендерного підходу особистісного фактора, який визначає формування аксіологічної цінності фізичної культури з метою розвитку фізичних якостей та особистісних рис характеру, притаманним їх гендерним ознакам.

Висновки. На сьогодні розроблено Концепцію гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді, в основу якої покладено теоретичні, методологічні засади та емпіричні дослідження формування аксіологічної значущості фізичної культури у віковому, ставовому та гендерному аспектах.

Структурними складовими Концепції є: передумови її розробки (біологічні, психологічні, соціально-культурні, особистісні), компоненти (когнітивний, мотиваційний, діяльнісний, аксіологічний, інтегративний), організаційно-педагогічні чинники та умови впровадження, критерії ефективності (мотиваційний, діяльнісний, результативний), реалізація впровадження концепції через гендерний підхід у фізичному вихованні школярів. Теоретично обґрунтовано потребу виокремлення і трактування гендерного підходу як дефініції в політичному, громадському, соціальному середовищах, указано на його значення для фізичного виховання і спорту та запропоновано для використання в дослідженнях новий термін, що дозволяє

його характеризувати як міждисциплінарне та крос-секторальне поняття, екстрапольоване, взаємопов'язане і відповідне розвитку фізичної культури та спорту в країнах розвиненої демократії.

Проведені дослідження не вичерпують проблему вивчення гендерного підходу у фізичному вихованні, а ставлять ряд запитань, які стосуються засобів та методів у фізичному вихованні для формування індивідуальної фізичної культури особистості. Це продовжує напрям нашого дослідження, яке стосується визначення гендерних особливостей формування цінностей здорового способу життя у різні вікові періоди, ціннісного цілепокладання у фізичному самовдосконаленні молоді тощо. Усе сказане відкриває перспективи залучення молодих науковців до дослідження проблеми, що є актуальною та сучасною у теорії і практиці фізичного виховання різних груп населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендас ТВ. Гендерная психология: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер Пресс; 2009. 428 с.
2. Ворожбитова АЛ. Гендерные компоненты теории физической культуры [автореферат]. Майкоп: Адыгейский гос. ун-т; 2008. 189 с.
3. Геодакян ВА. Системный подход и закономерности в биологии. Системные исследования. Методологические проблемы: Ежегодник. Москва; 1984. 329 с.
4. Грошев ИВ. Психология половых различий [диссертация]. Москва: Российский ун-т дружбы народов; 2002. 523 с.
5. Грошев ИВ. Психофизиологические различия мужчин и женщин. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института; 2005. 464 с.
6. Дамадаева АС. Специфика гендерной дифференциации личности в спорте. Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. 2010;10(68):54.
7. Дульмухаметова ГФ. Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников [диссертация]. Казань: Татарский гос. гуманитарно-педагогический ун-т; 2011. 245 с.
8. Євстігнєєва ІВ. Гендерне виховання учнів основної школи на уроках фізичної культури [автореферат]. Луганськ; 2012. 24 с.
9. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відомості Верховної Ради. 2018;5:35.
10. Ильин ЕП. Пол и гендер. Санкт-Петербург: Питер; 2010. 686 с.
11. Ільченко О. Гендерний підхід як нова методологія наукових досліджень в галузі педагогіки: генеза розвитку. Педагогічні науки: зб. наук. пр. Полтава; 2011. с. 22-9.
12. Кікінежді О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. 2004;1:27-9.
13. Клецина ИС. От психологии пола – к гендерным исследованиям в психологии. Вопросы психологии. 2003;(1):61-78.
14. Клецина ИС. Психология гендерных отношений: теория и практика. Санкт-Петербург: Алтейя; 2004. 408 с.
15. Круцевич ТЮ. Концепція удосконалення програм з фізичної культури у загальноосвітній школі. Фізичне виховання в сучасній школі. 2012;2(78):8-9.
16. Круцевич ТЮ, Безверхня ГВ. Рекреация у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. для студ. Київ: Олімпійська літ.; 2010. 248 с.
17. Круцевич ТЮ, Марченко ОЮ. Гендерні відмінності ієрархічної структури ціннісних орієнтацій школярів різних вікових груп. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2018;3(43):144.
18. Круцевич ТЮ, Захарченко МО, Марченко ОЮ. Врахування гендерного підходу в процесі занять з фізичного виховання учнівської молоді. В: Фізична культура і спорт: досвід та перспективи. Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.; 2017 Квіт 6-7; Чернівці. Молодий вчений. 2017;3:1(43.1):180-3.
19. Круцевич Т. Марченко О, Биличенко О, Імас Т. Гендерные особенности юношей и девушек, занимающихся и не занимающихся спортом. Спортивный вестник Приднпров'я. 2012;(2):14-7.
20. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. Київ: Олімпійська літ.; 2017. Т. 1; с. 82-145.
21. Круцевич ТЮ, редактор. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту. Т. 2. Київ: Олімпійська літ.; 2017. 392 с.
22. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: монографія. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М.; 2018. 292 с.
23. Марченко ОЮ. Теоретико-методологічні основи гендерного підходу до формування аксіологічної значущості фізичної культури школярів: [автореферат]. Київ: НУФВСУ; 2020. 28 с.
24. Москаленко НВ. Теоретико-методичні засади інноваційних технологій в системі фізичного виховання молодших школярів [автореферат]. Київ: НУФВСУ; 2009. 42 с.
25. Пангелова НЄ. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання [дисертація]. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України; 2014. 445 с.
26. Радина НК, Терешенкова ЕЮ. Возрастные и социокультурные аспекты гендерной социализации подростков. Вопросы психологии. 2006;(5):49-59.
27. Самойленко НІ. Передумови виникнення гендерного підходу у педагогічній науці. Молодий вчений. 2016;6(33):458-461.
28. Світайло Н, редактор. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ): навч. посіб. Суми: Вид-во РА «Хорошие люди»; 2014. 210 с.
29. Томенко ОА. Неспеціальна фізкультурна освіта учнівської молоді: теорія і методологія: монографія. Суми: Вид-во МакДен; 2012. 276 с.
30. Фашук ОВ. Гендерні особливості фізичного виховання підлітків [автореферат]. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника; 2011. 24 с.

31. Штилева ЛВ. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ. Москва: ПЕР СЭ; 2008. 316 с.
32. Штилева Л. Внедрение теории гендерных отношений в профессиональную подготовку и повышение квалификации педагогов [Интернет]. Доступно: <http://www.murman.ru>
33. Antala B. The impact of coeducational physical education to the class climate at secondary schools. Olimpik Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptatio : proceeding book of XVI International Scientific Congress and VI International Scientific Congress; 2012 May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi «Vassil Leski». 2012. p. 167-9.
34. Crum B, Mester J. A critical review of competing PE concepts. Sport sciences in Europe 1993 – Current and future perspectives. Aachen: Meyer and Meyer; 1994. p. 516-33.
35. Oliver KL, Kirk D. Girls, gender and physical education: an activist approach (routledge studies in physical education and youth sport). Routledge; 2015. 136 p.
36. Pawlowski CS, Ergler C, Tjørnhøj-Thomsen T, Schipperijn J. Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gender edactivity patterns in children's self organized play during school recess. European Physical Education Review. 2015;(21):275-91.
37. Richter C. Concepts of physical education in Europe: movement, sport and health. International journal of physical education a review publication. 2007;(3):101-6.
38. Scott S. Gender: a useful category of historical analysis. The American Historical Review. 1986;5:10-67.
39. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borg-houts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game play in middle school physical education. European Physical Education Review. 2014;20:20-35.
6. Damadaeva AS. Specificity of personality gender differentiation in sport. Uchenyye zapiski universiteta imeni P. Lesgafta. 2010;10(68):54.
7. Dulmukhametova GF. Pedagogical conditions of gender differentiation in teaching senior schoolchildren [dissertation]. Kazan: Tatarsky gos. humanitarno-pedagogichesky un-t; 2011. 245 p.
8. Ievstigneieva IV. Gender education of primary school children in physical education lessons [abstract]. Luhansk; 2012. 24 p.
9. Law of Ukraine «On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men». Information of the Verkhovna Rada. 2018;5:35.
10. Ilyin EP. Sex and gender. St. Petersburg: Piter; 2010. 686 p.
11. Ilchenko O. Gender approach as a new methodology of scientific research in the field of pedagogy: genesis of development. Pedagogichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. Poltava; 2011. p. 22-9.
12. Kikinezhdi O. Formation of youth gender culture: problems and prospects. 2004;1:27-9.
13. Kletsina IS. From sex psychology to gender studies in psychology. Voprosy psikhologii. 2003;(1):61-78.
14. Kletsina IS. Psychology of gender relations: theory and practice. St. Petersburg: Altea; 2004. 408 p.
15. Krutsevych TI. The concept of improving physical education programs in secondary school. Fizykhovannia v suchasnyi shkoli. 2012;2(78): 8-9.
16. Krutsevych TI, Bezverkhnia GV. Recreation in physical culture of different population groups: textbook for students. Kyiv: Olimpiyska literatura; 2010. 248 p.
17. Krutsevych TI, Marchenko OY. Gender differences in the hierarchical structure of value orientations of schoolchildren of different age groups. Fizykhne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi. 2018;3(43):144.
18. Krutsevych TI, Zakharchenko MO, Marchenko OY. Taking into account the gender approach in the process of physical education classes for student youth. In: Physical culture and sport: experience and prospects. Materialy Mizhnarod. naukovo-praktychnoi konf.; 2017 Apr 6-7; Chernivtsi. Molodyi vchenyi. 2017; 3.1(43.1):180-3.
19. Krutsevych T, Marchenko O, Bilichenko O, Imas T. Gender characteristics of boys and girls involved in sports and not. Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. 2012;(2):14-7.
20. Krutsevych TI, editor. Theory and methods of physical education: textbook for students of higher phys. education and sport institutions. Kyiv: Olimpiyska literatura; 2017. Vol. 1; p. 82-145.
21. Krutsevych TI, editor. Theory and methods of physical education: textbook for students of higher phys. education and sport institutions. Vol. 2. Kyiv: Olimpiyska literatura; 2017. 392 p.
22. Marchenko OY. Theoretico-methodological bases of the gender approach to the formation of the axiological significance of schoolchildren physical culture: monograph. Pereyaslav-Khmelnytsky: Dombrovska Y.M.; 2018. 292 p.
23. Marchenko OY. Theoretico-methodological bases of the gender approach to the formation of the axiological significance of schoolchildren physical culture: [abstract]. Kyiv: NUPESU; 2020. 28 p.
24. Moskalenko NV. Theoretico-methodological principles of innovative technologies in the system of physical education of junior schoolchildren [abstract]. Kyiv: NUPESU; 2009. 42 p.
25. Pangelova NI. Theoretico-methodical bases of formation of the harmoniously developed personality of the child of preschool age in the course of physical training [the dissertation]. Kyiv: NUPESU; 2014. 445 p.
26. Radina NK, Tereshenkova EY. Age and sociocultural aspects of gender socialization of adolescents. Voprosy psikhologii. 2006;(5):49-59.
27. Samoilenko NI. Prerequisites for the emergence of a gender approach in pedagogical science. Molodyi vchenyi. 2016;6(33):458-461.
28. Svitailo N, editor. Formation of gender-responsible behavior in young people (on the example of Ukrainian universities): teaching guide. Sumy: Vydavnytstvo RA «Khoroshye lyudi»; 2014. 210 p.
29. Tomenko OA. Non-special physical education of student youth: theory and methodology: monograph. Sumy: Vydavnytstvo MakDen; 2012. 276 p.
30. Fashchuk OV. Gender features of physical education of teenagers [abstract]. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi nats. universytet; 2011. 24 p.
31. Shitileva LV. The gender factor in education: gender approach and analysis. Moscow: PER SE; 2008. 316 p.
32. Shitileva L. Introduction of the theory of gender relations into professional training and professional development of teachers [Internet]. Available: <http://www.murman.ru>
33. Antala B. The impact of coeducational physical education to the class climate at secondary schools. Olimpik Sports and Sport for All. Sport, Street, Adaptatio : proceeding book of XVI International Scientific Congress and VI International Scientific Congress; 2012 May 17-19; Sofia. Sofia: National Sport Academi «Vassil Leski». 2012. p. 167-9.
34. Crum B, Mester J. A critical review of competing PE concepts. Sport sciences in Europe 1993 – Current and future perspectives. Aachen: Meyer and Meyer; 1994. p. 516-33.
35. Oliver KL, Kirk D. Girls, gender and physical education: an activist approach (routledge studies in physical education and youth sport). Routledge; 2015. 136 p.
36. Pawlowski CS, Ergler C, Tjørnhøj-Thomsen T, Schipperijn J. Like a soccer camp for boys'. A qualitative exploration of gender edactivity patterns in children's self organized play during school recess. European Physical Education Review. 2015;(21):275-91.
37. Richter C. Concepts of physical education in Europe: movement, sport and health. International journal of physical education a review publication. 2007;(3):101-6.
38. Scott S. Gender: a useful category of historical analysis. The American Historical Review. 1986;5:10-67.
39. Slingerland M, Haerens L, Cardon G, Borg-houts L. Differences in perceived competence and physical activity levels during single gender modified basketball game play in middle school physical education. European Physical Education Review. 2014;20:20-35.

LITERATURE

1. Bendas TV. Gender psychology: a textbook. St. Petersburg: Piter Press; 2009. 428 p.
2. Vorozhbitova AL. Gender components of the theory of physical culture [abstract]. Maikop: Adighe state. un-t; 2008. 189 c.
3. Geodakyan VA. A systematic approach and regularities in biology. System research. Methodological problems: Yearbook. Moscow; 1984. 329 p.
4. Groshev IV. Psychology of sex differences [dissertation]. Moscow: Rossiysky un-t druzhby narodov; 2002. 523 p.
5. Groshev IV. Psychophysiological differences between men and women. Moscow: Publishing house of the Moscow Psychological and Social Institute; 2005. 464 p.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Круцевич Тетяна Юріївна <https://orcid.org/0000-0002-4901-6148>, tmfv@ukr.net
Марченко Оксана Юріївна <https://orcid.org/0000-0002-2902-5960>, o.mar4enko17@gmail.com
 Національний університет фізичного виховання і спорту України,
 03150, Київ, вул. Фізкультури, 1.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tatiana Krutsevich <https://orcid.org/0000-0002-4901-6148>, tmfv@ukr.net
Marchenko Oksana <https://orcid.org/0000-0002-2902-5960>, o.mar4enko17@gmail.com
 National University of Ukraine on Physical Education and Sport,
 03150, Kyiv, Fizkul'tury str., 1.

Надійшла 30.03.2020